

УДК 340.12

Дмитрієнко Ю.М., Гарькавенко А.О., Овчаренко Я.О., Кошляк О.В., Харківська державна академія міського господарства

Синергетика права – прогресивна методологія розв'язання засобами державного управління соціально-правових проблем держав перехідного періоду

Авторами статті звернено увагу на важливу проблему пошуків шляхів подальшого удосконалення системи і методів державного управління. Висловлено думку про те, що застосування прогресивних надбань синергетики у сфері фінансового й економічного життя держав перехідного періоду спроможне швидко розв'язати низку гострих проблем.

The writers of the article pay attention to the relevant problem of looking ups of routes of further advancing of a system and methods of administration of government. In the articles the thought states that the application of progressive achievements of a synergetics in an orb financial and economic life of the states of a transition period, is capable fast to decide a series of acute problems.

Дмитрієнко Ю.М. – член-кореспондент Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності, кандидат філософських наук, доцент Харківської державної академії міського господарства.

Гарькавенко А.О., Овчаренко Я.О., Кошляк О.В. – студенти Харківської державної академії міського господарства.

Для теоретичної ідентифікації методологічного осмислення посттоталітарного буття права, яке є перехідним, девіантним, кризовим за своєю суттю, *важливим* є розгляд загальної специфіки лінійно-позитивного відбиття правозасвоювальних знань у традиційно-звичайній манері їх процесуального здійснення на рівні актуального *пізнання (знання)*, його творення, а також відповідного його усвідомлення, викладення й масового оприлюднення, рефлексованого, наприклад, за ідеями Ж. Дерріди, у вигляді книги або книжного пізнання і знання (пізнання, мислення), за формально-логічними ознаками – позитивно-сцієнтичного [2; 4; 5; 8; 10; 11; 17; 25; 33].

Привертає особливу увагу у цьому відношенні принципова наукова позиція доктора юридичних наук А.А. Козловського про право як пізнання. Ставлячи питання “що пізнається у праві?”, дослідник доказово аргументує те, що “мова йде про щось принципово пізнаване в праві, про право, яке пізнається, яке пов’язане з процесом пізнання. В усіх варіантах цього запитання ми так чи інакше маємо справу з пізнанням. Будь-які запитання про право стають запитаннями про пізнання права. Врешті-решт, право саме постає як пізнання, стає пізнанням. Це означає, що воно народжується як результат інтенсивних процесів пізнання, функціонує у формі пізнавального процесу і відмирає теж як результат пізнавальних процесів. Право існує як пізнання, тому і пізнається в праві саме право як пізнання. Пізнання в праві і є саме право. Не пізнаване право стає мертвим правом і тому є неправом... Право є дух, і його предметом може бути тільки людина як духовна цінність, як самоцінність... Право сприймається суспільством тою мірою, якою воно забезпечує справедливість. Справедливість же воно забезпечує настільки, наскільки йому відкрита істина, наскільки воно пізнавальне і пізнаване, наскільки воно є пізнанням” [16; 31-32]. Додамо, що правопізнавальне осмислення ціннісних засад буття як єдиної пізнавальної природи надає нам можливість використовувати при розгляді будь-яких праворозвиткових трансформацій як загальні закономірності (закони) розвитку природи, так і загальні закономірності (закони) творення пізнання (знання), у тому числі наукового, теоретичного пізнання (знання), у єдиній метафізичній площині своїх філософських джерел, відбиваючих через єдиних суб’єктів пізнання (іх

природу та ідею природи як початок будь-якого першотворення та першоосмислення) єдину сутність універсальних пізнавальних феноменів будь-якої речі природи та будь-якої природи речі.

Для нас такий факт є важливим, бо порівняння права з пізнанням характеризує його як *процес*, дає можливість здійснювати аналіз права як світового процесу, процесу еволюційного характеру пізнання, маючого універсальні риси або риси світової, об’ємної універсальності *родової* (нелінійної, суцільної, телеологічної) природи (*пізнання, права*) (надаючого можливість осмислювати право на принципово новому ступені його розуміння), що евристично та есхатологічно диференціюється у категоріях *видової* (лінійної, належної, позитивно-сцієнтистської природи (*знання, закону*)) [18; 19; 20; 21]. Саме у процесуальному здійсненні права, рефлексованому у правовому усвідомленні соціальної дійсності, у різних циклах соціальної активності правосвідомості, відбувається, вважаємо, зміна розвитково-трансформаційного принципу нелінійності (телеологічності) права на лінійний (позитивний) та навпаки, а разом і зміна якостей, аксіологій і функцій права у власливості, акмеології та функції закону.

Принципово важливою є, за нашою думкою, винесення для широкого наукового загалу А.А. Козловським (хоча і достатньою мірою не підкресленого) концептуального положення про спадкоємний *зв’язок* правового *пізнання* з процесами правового *знання*, що фундаментально виводить його дослідження на перспективні пошуки зв’язків, які належать сфері *структурного* правобудівництва, котре *важко* проаналізувати у межах звичайного, традиційно усталеного системного упорядкування пізнавальних процесів і позитивного (лінійного) мислення, використовуючого переважно старі, морально не придатні виконувати функції сучасного мислення методи і методології наукових досліджень.

Зазначимо, що так чи інакше, але звичайне, лінійне (спадкоємне, послідовне, ієрархічно-структуроване, єдиноідейне, “книжне”) осмислення нової реальності, як правило, для слов’яноментального терену зовнішнього плану, можливо несвідомо, філософічно сприяло виникненню у вітчизняній історико-культурній традиції *нових* напрямків світопізнавального й світозасвоювального знання, відповідної практики і досвіду як нових *нелінійних* джерел і витоків

нового нелінійного мислення, нових цінностей і нового світовідношення.

Останні були, фактично, звичайними, природними відхиленнями (девіаціями) розвиткової еволюції від *ментально-традиційних* норм історико-світоглядного руху, зафіксованих у нормах діючого права. Думаємо, що правомірним буде наше зазначення про роль природних пізнавальних девіацій як вільно виникаючих альтернативних (у тому числі й деструктивно-деструктурних) варіантів руху світоглядного мислення, детермінованих залежних від рівня ментальної адаптованості відповідної етнотрадиції (= національної самосвідомості), де спадкоємність правової традиції є підсистемо-підструктурою останньої. Підкреслюємо, що саме за рахунок природних девіацій спроможні генеруватися прогресивно нові, модернізуючі, *інтуїтивні* пізнавальні тенденції, орієнтації, цінності або протиріччя чи протидії як у процесах загального світоправоосмислення, так і у різних методах і методологіях правосвітотвиміру [2; 4; 10; 11].

За нашою думкою, природні відхилення (мікродевіації) розвиткових орієнтацій у загальних макродевіаціях правового пізнання завжди максимально охоплюють (або спроможні охопити) усі доступні площини науково-теоретичного сприйняття будь-якої галузі світознання, еволюційний розвиток якого цілепокладально детермінований рівнем техніко-технологічного забезпечення соціального відбитку *ідейних* претензій історичного руху. Адекватний рівень часо-просторової каузальності останнього будемо визначати властивостями конкретних ступенів розвиткових аксіологій того чи іншого металного поля (ядра) етнотрадиції (= національної самосвідомості), яка споконвічно зберігає та наслідуює спадкоємну логіку, онтологію, гносеологію та аксіологію певної культури мислення як акмеологічного архетипу спадкоємності пізнання. Ціннісно-есхатологічні й естетичні характеристики дійсних і можливих правопізнавальних девіацій в такому зрізі, видимо, спроможні визначатися *загальними* претензіями соціально-економічного, духовно-культурного, ментально-правового розвитку конкретної етнонаціональної спільності, який (розвиток) може бути або цивілізаційно зорієнтований (структурований), або ні. А саме: кількісно-якісний тип девіацій правопізнання (галузей пізнання або наук чи наукових дисциплін), за нашою дум-

кою, завжди гомогенно залежить від рівня їх цивілізованого озоніщення, необхідності та можливості у світі як пізнавальних властивостей. Отже, чим цивілізованіше суспільство, тим менше у ньому несанкціонованих і непрогнозованих девіацій, які призводять (або спроможні призвести) до соціальних криз і патологій [9].

Водночас сам феномен світоглядної девіації не може не характеризувати (реалізувати) усі соціально затребувані на конкретно-історичному етапі ідейної трансформації світоглядні вимоги як необхідні потреби як усього людства, так і його окремих суспільних субстратів (нації, народності, етноси, матеріально-духовні культури та ін.), векторні відхилення (девіації) розвиткового руху котрих узгоджуються ментальними вимогами у загальноцивілізаційній еволюції. У зв'язку з цим, максимально сприйняті та засвоєні ідейно-світоглядні девіації, від радикально-раціональних до радикально-ірраціональних, завжди спроможні цілепокладально дефініціювати на конкретно-історичному рівні граничну парадигму девіантного світопізнання, характерну, як правило, для перехідних, кризових суспільств, "осьових" часів, у нашому зразку посттоталітарних, формуючих або "прига-дуючих" свою ідейну світоглядність. Така парадигма світопізнання, мабуть, спроможна бути тією комплексною досвідною реалією, яку можна пропедетично пролонгувати у будь-якому часі на будь-якому ментальному терені, використовуючи при цьому її нове техніко-технологічне забезпечення, соціально опосередковану суспільною природою конкретно-історичного руху, заздалегідь (або по-іншому) у будь-якому разі хронологічно легалізованою, але ідейно, можливо, за певних причин, еволюційно або розв'язаною, або не затребованою.

Яким чином можна ретроспективно використовувати, за нашою думкою, досвід створення, джерела (джерельну базу), природні механізми (причини), наприклад, минулого конкретно-історичного опосередкування соціокомунікативного розвитку певної девіантної парадигми світопізнання (у тому числі девіантної правосвідомості) будь-якого часу у "живій" реальності?

Відповідь, можливо, можна знайти в *акмеологічно* незавершеній ієрархії аксіологічних орієнтацій будь-якої світоглядності та гносеологічних вимірів останньою зовнішньої стохас-

тичності (руйнації) того ментального терену, наприклад, Російської Імперії, на якому відбувалась культурна трансформація відповідної національної ідеї, ідіоми та істини. Досліджуючи еволюцію створення останніх як світових артефактів, вишукуючи місця розриву (можливого розриву) спадкоємності етнотрадиції як ядра духовності певного соціуму, думаємо, можна метаісторично повернутись до тих розривів, і, аналізуючи умови, причини та обставини певної незавершеності ланцюгів еволюції, ментально наблизитися (розвиватися) до логічних, онтологічних і гносеологічних умов і причин минулого (= теперішнього) розвитку, а далі – до теоретичного моделювання конкретної “живої” у певному часо-просторі (як минулому, сучасному, так і перспективному) соціальної трансформації та її пролонгації, ідейна світоглядність котрої методологічно детермінується мірою використання ідеологічних чинників пізнання.

Розглядаючи світоглядні девіації теоретичної рефлексії правових потреб і вимог загальносвітового значення у контексті визначення науково-теоретичних потреб і вимог правозаконодавчого рубіжного буття Нового і Новітнього часу, не можна не зупинитися на науковій легалізації рис модернізованої раціональності, яка була аксіологічно присутня у ідейно-світоглядному відбитку начебто “ірраціонального” розвитку руху, проникаючого ззовні, наприклад, у Російську Імперію.

Традиційно наслідуючи усталені лінійні пошуки смисла буття у контексті теоретичного розв’язання пізнавальних можливостей права вітчизняними теоретиками філософії права, зазначаємо, що вони небезуспішно намагаються стати тими персоніфікованими посередниками, за допомогою яких науково-правова думка рубіжжя XIX-XX сторіч почала парадигмально ідентифікувати і легалізувати об’єктивні умови, обставини і джерела світоглядного співвіснення філософії та права у площині радикалізованої спроби дослідження нової, нетрадиційної (нелінійної) сутності актуальних для держави ідей [10; 34].

Філософи права та мислителі минулого, репрезентативно-спадкоємно продовжували історичні пошуки споріднених зі слов’яноментальною парадигмою світовиміру векторів розвитку пізнавальної істини на прикладі філософського осмислення загальних питань “раціоналізму –

ірраціоналізму”, “номіналізму – ідеалізму”, “матерії – духу”, “матеріалізму – ідеалізму” як на правовому, соціальному, так і інших, які ідеологічно вимагали свого ідейно-світоглядного удосконалення. До їх числа можемо віднести думки з цих приводів В. Гюго, Т.-Т. Рінпоче, Г.В.Ф. Гегеля, І. Канта, Р. Штаммлера, Г. Радбруха, К. Лоренца, Г. Геллера, Р. Декарта, на вітчизняному терені – В.М. Чичеріна, П.І. Новгородцева, І.Л. Ільїна, Є.М. Трубецького, І.В. Михайловського, Б.О. Кистяківського, на Слобожанському, за дослідженнями С.А. Бахтіної, старшого наукового співробітника Харківського державного історичного музею Т.І. Буткевича, М. Стеллецького, П. Фоміна та інших. У цьому плані буде не зайвим зупинитися на характеристиці тієї світоглядної специфіки науково-теоретичної рефлексії нових пізнавальних ідей, що викликали вітчизняні девіації пізнання та правопізнання, домінантно дефініціювали загальні тенденції сприйняття та вивчення нової, ідейно необхідної, але за духом “чужої” реальності, що була онтологічно не традиційною, але гносеологічно потрібної, від якої не можна було сховатись чи втекти, через неї, мабуть, судилося гносеологічно “пройти” як через необхідний розвитковий історичний етап. Її потрібно було ідейно зрозуміти, дослідити, а можливо і попередити. І особливо цікавим є те, що осмислювали нову, нетрадиційну (нелінійну) реальність дослідники з різних галузей знання, і філософи, і богослови, осмислювали серйозно й фундаментально, з різних боків та ракурсів, наприклад, на сторінках спільного богословсько-філософського видання “Віра і Розум”, який виходив у Харківській Епархії з 1884 по 1917 рр. як перше Російське “товсте” *періодичне*, фундаментально-теоретичне *видання* спільного філософсько-богословського плану.

Які ж конкретні світоглядні проблеми та завдання у нашому контексті знаходили теоретичний відбиток і пізнавальне розв’язання на позитивному (лінійному) рівні мислення (пізнання, ідентифікації) зовнішньої реальності (правової реальності) на сторінках дореволюційних (передреволюційних) філософсько-правових видань загалом та на сторінках часопису “Віра і Розум” зокрема?

Це: 1) методологічне сприйняття зміни культурно-расових парадигм у ідейно-світоглядній площині, пов’язаної з переорієнтацією тра-

диційно-лінійного мислення з релігійно-філософських концепцій світовиміру на прагматизовані техніко-раціональні моделі пізнання; 2) осмислення ідеологічного розпаду загальнолюдської світоцілепокладальної цілісності пізнання і культури пізнання на окремі знання як ментальні її елементи, норми, аксіології та акмеології існування; 3) усвідомлення зміни місця людини у системі доказового знання, коли вона як гомогеннооб'ємний суб'єкт мислимого пізнання і знання починає розмірковувати про всесвіт *поза* всесвітом, тобто створюється у буттєвій наявності факт знищення цілісності ідейної "істини пізнання" (М. Фуко) як *єдності* суцього у істині (підкреслено нами. – Ю.Д.), завжди єдиної у часі та *поза* часом; 4) світоглядне засвоєння "парадоксу вільної дії" (М. Мамардашвілі), який полягає у тому, що *ніщо*, яке представлено самому собі не спроможно вести себе вільно, як за бажанням, так і за діями, не урахувавши бажань і волі інших; 5) конституюване розуміння домінантності радикально-розвиткових тенденцій у своєму еволюційному русі, наближаючись до ідеологічної тоталітаризації світоглядного мислення, яке, звужуючи механізми природного передбачення, що виходять з ідеї кожної природної речі або речі, природа якої не пізнана як її доконечної і кінечної мети існування, знищує акмеологічну можливість здійснення традиційної еволюції будь-яких речей на локальних етносоціальних теренах певного архетипового знання (пізнання), видбитого у цілісній "архітектурі бачення" (М. Серр) ідейних традицій еволюційного цілепокладання і каузистики відповідної історичної етнотрадиції (= національної самосвідомості); 6) репродуктивне відбиття факту необхідності вироблення принципового відношення до територіального поширення ідеологічного фанатизму вульгарного зразку як ідеологічного світогляду та "ідеологічної" самосвідомості, які ідейно побудовані на штучних принципах, критеріях і засадах ірраціонального світобачення і пізнання, методологічно не природних і методично не онтологічних та ментально не структурованих у тканину історичного процесу і досвіду; 7) світоглядне осягнення та ідеологічне засвоєння популярних філософських теорій психоаналітики як альтернативних позитивних (лінійних) моделей знайдення природних еквівалентів та детермінант протидії традиційно-неспадкоємним векторам трансфор-

мації соціального буття, побудованих не на ментальному терені; 8) узагальнення і ідейне опосередкування модерністських (постмодерністських зараз. – Ю.Д.), резонансно привабливих світоглядних тенденцій, психоаналітизованих світопояснень, аксіологічно призваних альтернативно задовольнити *потреби* еволюційного розвитку у знайденні таких природних біфуркацій пізнання (мислення), які змогли б хоча на рівні маргіально-світоглядної *ініціативи* ідейно забезпечити гносеологічне осмислення і опосередкування зовнішньо не пристосованих девіацій соціального буття; 9) необхідністю ідейно-світоглядного осмислення вітчизняної парадигми пізнання, урахувавши нерівномірність світового еволюційного розвитку і запізненість історичного руху Російської Імперії зокрема як світової об'єктивованої бутності, її загальну техніко-технологічну відсталість, наприклад, від Заходу.

За широким спектром постановки питань можемо зазначити, що пошуки відповіді на ці питання *вимагали* саме глибокого *філософського* стилю мислення, спроможного узагальнено сприйняти не тільки вимоги слов'яноментального соціального, економічного, правового руху, але потреби *світового* цивілізаційного руху, що репрезентували нові, інноваційні можливості модерністського порядку та творення. Останні затребували тотальної радикалізації насамперед філософського пізнання, вишукуючого ідейно-світоглядні підвалини позитивно-кризового *нефілософського* засвоєння дійсності.

Думаємо, що радикалізоване осмислення нової реальності відбивало у собі ті протиріччя, що характеризували певну неспадкоємність іманентного розвитку Російської Імперії, наприклад, з Заходом саме на ідейно-світоглядному, глобальному зрізі.

У такому співвіднесенні теоретичних поглядів і термінів світоглядно-аксіологічні пошуки дослідників різних часів цілепокладено репрезентують своєрідний *гlossарій* усіх можливих (або можливо припустимих) світоосмислень (і водночас осягнень), девіацій та впливів означеного часу на означеному терені на розвиткові процеси у світі, і зокрема Російської Імперії, що спадкоємно підкреслювало зовнішньопарадигмальну форму слов'яноментального змісту граничної моделі евіантного пізнання не тільки кінця XIX ст., але й самої слов'янської світопізнавальної традиції як ідейно залежної,

світоглядно неусталеної та гносеологічно похідної від інших, наприклад, усталених європейських або азіатських. Думаємо, що гносеологічна похідність слов'яноментальної світопізнавальної традиції репрезентує “ментально” усталений домінуючий принцип і пріоритет зовнішнього структурування ідейно-світоглядними артефактами *матерії* слов'яноментальної етнотрадиції, яка логічно і онтологічно не була еволюційно первинною за часо-просторовими параметрами з'явлення у буттєвому світі. Наслідком цього, вважаємо, ідейна сутність пізнання, наприклад, на слов'яноментальному терені, стала традиційно світоглядно-девіантною, що пояснює помилки та ілюзії пізнання, соціальні патології як ментальні претензії розуму на ментальне “відвоювання” онтологічно “заполонених” гносеологічно первинними етнотрадиціями, започаткувавши раніше принципове смислорозуміння таких ідеальних (ідеалізованих) понять, як “вічні” істини та “вічні” цінності. В такому плані можна говорити про феномен девіантного світопізнання і світознання, який характеризується (ідентифікується, легітимізується) історичною специфікою генезису будь-якої етнотрадиції.

Сутність девіантного правопізнання (правопізнання) тоді за нашою схемою концептуально знімається у *мірі оновлення* (озовнішнення) і національної соціалізації спадкоємності світоглядно-ціннісних ідей, символів і моделей, гранично загострених у зразках ідейно несталих, а в зв'язку з цим ментально залежних традицій, згодом етнотрадицій, коли, наприклад, за часів рубіжних змін і розуміння сенсу й смислу буття виникає ідеоматична потреба у природному збільшенні історичного “виправдовування” існуючою спадкоємністю історично неусталеної етнотрадиції вимог світового, цивілізаційного світосприйняття, але за ментальними критеріями та традиціями відповідної соціальної природи.

Подібна праворозвиткова ситуація, гадаємо, може мати місце там, де загальна доміюча будь-якої онтологічно усталеної зовнішньої світоглядно-аксіологічно-правової традиції як функціональний архетип певного ментального мислення, гносеологічно детермінуючий інші резонансно-функціональні, але неусталено-ментально структуровані та у зв'язку з цим маргінально-функціональні традиції на тлі девіантних соціокультурнокомунікативних трансформацій, має технологічно прогресивний

пріоритет над відповідною гносеологічно залежною національною етнотрадицією (= національною самосвідомістю) та її спадкоємністю в цілому тощо.

Деструктивна адаптивність спорідненості будь-яких зовнішніх і ментальних традицій як деструктивна розвиткова *альтернативність*, у разі архетипової функціональності первинних (яка виходить з онтологічно первинної еволюційності зовнішніх соціальних субстратів) суб'єктів (фізичних осіб) правосвідомості, може за певних умов ідейно-гетерогенно секуляризувати ментально-правову структурованість і опосередкованість спадкоємності певної правової традиції у межах етнотрадиції до тотально-деструктивного розвитку і стану.

Думаємо, що ми не можемо не приділити увагу місцю й ролі психоаналітичних підходів у задоволенні тих теоретичних праворозвиткових пробелів, які використовувались науковою думкою як альтернативи, що задовольняли науково-теоретичні вимоги і у винаходженні припустимо придатних для відповідного часо-простору пояснень неопозитивного (нелінійного) розвитку різних сфер буття, буттєвого пізнання та осмислення.

Отже, за такого підходу популярні психоаналітичні і психоаналізовані підходи природного альтернативного забезпечення філософсько-світоглядної опозиції та її радикальної тотальності, що “віртуально” торує, наприклад, від ідеологічного фанатизму, від Фрейда до Хайдеггера, від перших респондентів журналу “Віра і Розум” до сучасних соціальних досліджень і трансформацій, думаємо, є нічим іншим як теоретичні вишукування *ментальної* основи (Ю.Д.) буттєвої еволюції як ідеї будь-якого локального соціального простору і його розвитку [29; 30; 31; 32]. Означені підходи і теорії, дослідження і пояснення, намагаючись раціонально пояснити нелінійні зміни у традиційних варіантах (версіях, моделях, теоріях) лінійного мислення (пізнання), залишались у площині їх обмеженого розуміння, незавершеного пояснення смислу і логіки здійснення нелінійних природних процесів і явищ як деструктивних і деструктурних лінійних характеристик буття, які звичайно сприймалися негативними, патологічними, часто “зайвими” якостями і змінами.

Опозиційна неможливість *тривалого* позитивного лінійного мислення завершено пояснити нелінійні об'ємні зміни у гранично конструктивно-деструктивних перетвореннях, як бачимо, не

змогла не призвести до такої радикалізації мислення, яке викликало максимально девіантну ідейно-пошукову інтерпретацію і інтенсифікацію раціональних досліджень. Останні, світоглядно використовуючи загальні для усіх природних об'єктів, суб'єктів, процесів і явищ об'єктивні закони існування та еволюції, а також узагальнені *idei* про світоглядну єдність буттєвих витоків еволюційного руху, викликали народження універсальної моделі *синергетики* (самоорганізації) та синергетичного світогляду І. Пригожина, І. Стенгерса, Г. Ніколіса, А. Баблюянца та ін. як фундаменталізованих основ прогресивного пояснення і дослідження незвичайних і незрозумілих для традиційної науки гранично об'ємних (нелінійних) природних феноменів як самодостатніх *акмеологічних* апіорій буття. Синергетика почала репрезентувати принципово нову форму всебічного розуміння як звичайних, так і незвичайних природних речей, набуваючи при цьому значення філософського (світоглядного) мислення (пізнання, ідентифікації) [1; 3; 21; 26; 27].

Розглядаючи загальний генезис синергетики і синергетичного світовиміру як універсальної схеми еволюції в контексті її теоретичного затвердження в різних галузях пізнавального знання, можемо зазначити, що з початку 90-х років ХХ сторіччя, як відомо, почали з'являтися перші критичні зауваження щодо ідеї абсолютної універсальності синергетичних детермінант "природомислія", але на рівні *модусних* уточнень. Так, наприклад, Є.М. Князєва, С.П. Курдюмов, критично зауважуючи універсальній аксіологічності синергетичної нелінійності, світоглядно поширили синергетичні ідеї на *соціально-філософське* опосередкування суспільних проблем і завдань, які актуально виникли перед наукою і наукознавством перехідного (девіантного) посттоталітарного суспільства [15].

Але методологічної альтеративи синергетиці як міждисциплінарної моделі та теорії, спроможної розумово-універсально пояснювати "живу", не завжди зрозумілу реальність будь-якого плану, поки ще ніхто не запропонував. Нам хотілося б методично уточнити деякі моменти з приводу функціональної дії та можливого застосування синергетики для пояснення максимально-кризової або критичної трансформації соціальної природи, а також визначити ті умови і обставини, за яких вона може бути

універсальною теорією і базою дієвих змін.

Хочемо підкреслити, що, за нашою думкою, синергетично зорієнтована еволюційна трансформація або орієнтація, яку найбільш повно спроможно функціонально зрозуміти та змоделювати, наприклад, на феномені соціальної *самоорганізації*, найбільш традиційно присутня перехідному (девіантному), системно і структурно кризовому суспільству, яке альтернативно розвивається за законами, принципами і критеріями синергетики і синергетичної світоглядності і яке має домінуючими нелінійні, об'ємні синергетичні характеристики, риси, параметри, цінності та напрямки розвитку, тобто є за розвитковою моделлю – *синергетичним*. Отже, таке перехідне, кризове суспільство, а також будь-який відповідний феномен буття, зокрема правовий, є девіантним, з завершеними буттєвими девіантними, синергетично налаштованими характеристиками.

А саме – аксіологічно пересмислюючи критичні зауваження С.П. Курдюмова і Є.М. Князєвої, зазначаємо про те, що феномен синергетики може бути дієво функціональним не у будь-якому середовищі, а лише у девіантно зорганізованому або зорієнтованому, яке відбиває у своїх характеристиках потребу об'ємного нелінійного розвитку певних лінійних процесів, явищ, вимог, які мають перехідні, кризові риси і завдання еволюції за законами синергетики. У нас – це перехідне, системно-кризове, посттоталітарне суспільство, а також його правова культура як той субстрат, який на рівні самоорганізації спроможний визначити конкретно-історичну ідею своєї правозаконодавчої трансформації як природну ідею пізаного (мислимого) права.

Таке перехідне (девіантне) суспільство спроможно об'ємно висвітлити свої правосинергетичні можливості як цілепокладально-розвиткові, а також методологічно дозволити філософічно використати вже існуючий досвід синергетичного осмислення будь-якої родової та видової природи правових речей, світоруху і світовиміру.

Давайте же подивимось, що являють собою закони синергетики. Як можна використовувати закони синергетики у контексті осмислення означеної тематики, яку ідейну синергетичну трансценденцію як методологічне підґрунтя можемо запропоувати для розв'язання такого актуального завдання, як, наприклад, синергетичної соціалізації девіантного суспільства, його

соціально-правового розвитку?

За нашою думкою, найбільш влучну відповідь на ці питання дали на сторінках російського журналу “Вопросы философии” відомі дослідники Є.М. Князева і С.П. Курдюмов [15; 3-21].

Спробуємо замислитись над їх аргументованими критичними розмірковуваннями з приводу синергетики та її можливостей.

Дослідники підкреслюють: “Синергетика вражає незвичайними ідеями й уявленнями. Обертаючи магічний кристал знання іншою гранню, вона вчить нас бачити світ по-іншому.

По-перше, становиться очевидним, що складно зорганізованим системам не можна нав'язувати шляхи їх розвитку. Скоріше необхідно зрозуміти, як сприяти їх тенденціям розвитку, як виводити на ці шляхи. У найбільш загальному плані важливо зрозуміти закони спільного життя природи і людства, їх коеволюції. Проблема керованого розвитку набуває, таким чином, форму проблеми самокерованого розвитку.

По-друге, синергетика демонструє нам, яким чином і чому хаос може виступати початком творення, конструктивним механізмом еволюції, як з хаосу власними силами може розвиватися нова організація.

Через хаос здійснюється зв'язок різних рівнів організації. У відповідні моменти – моменти нестійкості – малі збурення, флуктуації можуть розростатись у макроструктури. З цього загального уявлення виходить, частково, що зусилля, дії окремої людини не безплідні, вони ні у якому разі не завжди повністю нівельовані у загальному русі соціуму. В особливих станах нестійкості соціального середовища дії кожної окремої людини можуть впливати на макросоціальні процеси, звідки випливає необхідність усвідомлення кожною людиною величезного вантажу відповідальності за долю усєї соціальної системи, усього суспільства.

По-третє, синергетика свідчить про те, що для складних систем, як правило, існує декілька альтернативних шляхів розвитку. Неоднорідність еволюційного шляху, відсутність жорсткої передвизначеності звужують основу для позиції песимізму есхатологічного толку. Збільшується надія на можливість *вибору* (підкреслено нами) шляхів подальшого розвитку, причому таких, які улаштовували б людину і разом з цим не були б руйнівними для природи.

Хоча шляхів еволюції (цілей розвитку) заба-

гато, але з вибором шляху у точці гілкування (точках біфуркації), тобто на певних стадіях еволюції, проявляє себе якась передвизначеність, переддетермінованість розгортання процесів. Сучасний стан системи визначається не тільки її минулим, її історією, але й будується, формується з *майбутнього*, згідно з *прийдешинім* порядком. Що стосується людини, то дійсно явні усвідомлені та приховані підсвідомі установки визначають його поведінку сьогодні.

По-четверте, синергетика відкриває нові принципи суперпозиції, збирання складного еволюційного цілого з часток, побудови складних структур, що розвиваються, з простих. Об'єднання структур не зводиться до їх простого ускладнення: має місце перекриття галузей локалізації структур з *дефектом* енергії. Ціле вже не дорівнює сумі частин. Говорячи загалом, воно не більше і не менше суми частин, але якісно інше. З'являється і новий принцип узгодження частин у цілому: установлення загального *темпу* розвитку вхідних у ціле частин (співіснування структур різного віку у єдиному темпосвіті).

Розуміння загальних принципів організації еволюційного цілого має велике значення для вироблення правильних підходів до побудови складних *соціальних*, геополітичних цілосностей, до об'єднання держав, які знаходяться на різних рівнях розвитку, у світову спільність.

По-п'яте, синергетика дає знання про те, як належним чином оперувати зі складними системами та як ефективно управляти ними. Виявляється, головне – не сила, а правильна топологічна конфігурація, архітектура впливу на складну систему (складне середовище). Малі, але правильно зорганізовані – резонансні – впливи на складні системи надзвичайно ефективні. Дивовижно, але ці властивості складної організації були вгадані ще тисячоліття тому родоначальником даосізму Лао-цзи та визначено у вічно несподіваній для нас формі: слабке перемагає сильне, м'яке перемагає тверде, тихе перемагає голосне та ін.

По-шосте, синергетика розкриває закономірності та умови протікання швидких, лавиноподібних процесів і процесів нелінійного, самостимулюючого росту. Важливо зрозуміти, як можливо ініціювати такого роду процеси у відкритих нелінійних середовищах, наприклад, у середовищі економічній, і які існують вимоги, дозволяючі позбавлятися ймовірного розпаду складних структур поблизу моментів максима-

льного розвитку”.

Повертаючись знову до оцінки психоаналізу як ідейно-теоретичної альтернативи “вульгарним” ідеологічним методологіям пізнання в контексті синергетики, додамо, що не можна не погоджуватись з позицією П. Бергера про філософське значення теорії психоаналізу та її прикладних психоаналітичних відбитків, а також загальної світоглядної психоаналітичної культури як своєрідного релігійного культу, який виконував функції морального еквіваленту (синергетично-альтернативної доповненості. – Підкреслено нами) тим ідеологічним течіям, що починали тотально переважати над *ментальною* культурою мислення і парадигмою світосприйняття.

В цьому плані еволюційно-розвитковий синергетизм “неусвідомленого”, за З. Фрейдом, світоглядно лінеаризованого (контекстуально соціалізованого до потреб і вимог тогочасного буття) синергетичного осмислення рубіжних змін авторів журналу “Віра і Розум”, методології дескриптивної (описової) психології Е. Гусерля до екзистенційної аналітики М. Хайдегера, де об’єктивний світ розчиняється у теоретичній свідомості, перебуває у затіненні буттям філософської думки, коли між буттям і сущим здійснюється гносеологічний розрив, створюються “онтологічні” розрізнення, обґрунтовується й адаптується модернізм інтенціоналізації свідомості Сартра – поступово набуває нелінійного осмислення в тій чи іншій мірі, особливо в площині синергетичної “транскрипції” еволюційних процесів, світоглядно знятих з емпірично доказового буттєвого субстрату і знання в ідейно поширені апріорні істини соціального світопізнання і його сутність.

Розглядаючи історію синергетики як наукової течії, зазначимо, що фундаментально проблеми синергетизму почали вивчати у другій половині XX сторіччя у Брюссельському вільному університеті, інформаційно заанотовані у Шпрінгерівській серії видань з синергетики під загальною редакцією Г. Хакена. Видання системно репрезентує полівекторні аспекти досліджень динаміки самоорганізації в різних природних, соціальних і когнітивних системах, а також у методологічних засадах науки, наукового мислення, несинергетичних ідей та їх світоглядних наслідків. На вітчизняному терені синергетичні явища і процеси досліджувались і досліджуються та розвиваються в Інституті при-

кладної математики імені М.В. Келдиша, Інституті математичного моделювання, нині Російської Академії Наук, на факультетах вищої математики МГУ, Київського національного університету та ін.

У такому відношенні суспільна сутність пізнавальної активності науково-критичного, філософсько-правового осмислення та співвідношення правової ідеї у минулому до реальної правової дійсності, що має конкретно-історичний характер, а також до суперечливих вимог рубіжного соціуму, ідейного відбиття та гносеологічного вивірення потреб і вимог не лише часу, а і простору у відповідному модерністському дусі й практичній актуалізації радикального віровчення і просвітництва, православно мислення і загалом правового поля православного маркера світопізнання, як нам здається, резонансно рефлексивна соціальному рівню загальних граничних девіацій пізнання і як прагматизованих модерністських тенденцій. Останні виникають внаслідок ідейно-ідеального переосмислення майже усіх можливих світоглядно-полівекторних рухів певного історичного часу як з точки зору сучасників, так і з точки зору дослідників різних часів. Думаємо, що з часом оціночна динаміка рухомих соціальних трансформацій мала тенденцію наближення до зразків типово маргінального правосвітосприйняття, яке сполучало та поєднувало не строго суперечливі або радикально неантогоністичні властивості позитивних (лінійних) і телеологічних, ідейних (нелінійних) змін історико-гносеологічного плану.

Маргінальні характеристики соціальних і правових трансформацій, вважаємо, спроможні певною мірою віртуально знімати гетерофонні, ситуаційно-подієві перетворення різних типів нелінійної ідейності у методологічну сутність та істину традиційного лінійного сприйняття психікою людини світу, особливо на його низькому техніко-інформаційному забезпеченні. Як бачимо, ідейне осмислення руху світового права у минулому відбувається у дореволюційному (1917 р.) просторі загалом у напрямку критичного аналізу *усіх* зовнішніх розвиткових рухів, імпульсів і напрямків, які мали для Російської Імперії нетрадиційний і неспадкоємний, нелінійний зміст і характер.

Узагальнюючи методологічно-пізнавальне значення розвиткових девіацій правоосмислення, створених філософсько-правовою думкою у

результаті осмислення та усвідомлення універсального значення правової ідеї для зародження нової, комплексної, структурно-системної моделі засвоєння нових нетрадиційних цінностей і норм на парадигмальному (але нелінійно-девіантному) рівні, зазначимо, що внаслідок такого правоосмислення створювалась локальна парадигма (етнотериторіально самозорганізована як правокультурне *середовище*) девіантного світопізнання як нетрадиційний напрямок мислення, радикально сформульований, сформований та структурований з часом у завершеній теорії синергетичного світовиміру у другій половині ХХ сторіччя.

Думаємо, що актуальне застосування прогресивних надбань синергетики у сфері фінансового й економічного життя держав перехідного періоду спроможне швидко розв'язати гострі проблеми, які є першочергово невідкладними, наблизити час цивілізованого розв'язання завдань посттоталітарного розвитку.

Література

1. Баблюнц А. Молекулы, динамика и жизнь. Введение в самоорганизацию материи. – М., 1990.
2. Барбежжина З.А. Справедливость как социально-философская категория. – М.: Мысль, 1983.
3. Binswanger L. Heidegger's analytic of existence and its Meaning for psychiatry. – Being in the World. – London, 1951.
4. Гурова Т.В. К вопросу о государстве как источнике позитивного права // Вестн. Междунар. акад. бизнеса и банк. дела. Сер. "Юриспруденция". – Тольятти, 1996. – № 6. – С. 15-16.
5. Давид Рене. Основные правовые системы современности. – М.: Прогресс, 1988.
6. Дмитрієнко Ю.М. До питання генезису української національної самосвідомості в її спадкоємності // Науковий вісник. Філософія. Випуск 1. – Харків: ХДПУ, 1998. – С. 107-114.
7. Дмитрієнко Ю.М. Національна ідея в контексті духовного оновлення України (до проблеми генезису пострадянської правосвідомості) // Науково-теоретичні здобутки Слобідської України: філософія, релігія, культура: Збірник наукових статей. – Харків: Курсор, 1999. – С. 35-41.
8. Дмитрієнко Ю.М. "Осеевое время" и правовое сознание (в контексте исследований философов права Национальной юридической академии им. Я. Мудрого) // Науково-теоретичні здобутки Слобідської України: філософія, релігія, культура: Збірник наукових статей. – Харків: Курсор, 1999. – С. 41-43.
9. Дмитрієнко Ю.М. Проблема спадкоємності в національній самосвідомості: Монографія. – Харків: Основа, 1998. – С. 291-292.
10. Дмитрієнко Ю.М., Дмитрієнко І.В., Чефранов В.О., Орлов І.О., Оробець К.М. Журнал "Віра і Розум" в духовному відродженні України (1999-2000 рр.) // Науково-теоретичні здобутки Слобідської України: про часопис "Віра і Розум", його проблематику. Ювілейний збірник наукових праць. – Харків: Курсор, 1999. – № 2. – С. 10-15.
11. Дмитрієнко Ю.М. Деякі методологічні проблеми соціальної політики у контексті девіантної правосвідомості // Формування суспільної політики: теоретичний, практичний та правовий аспекти. Харківські політологічні читання. – Харків: Нац. юр. акад. ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 57-58.
12. Иеринг Р. Цель в праве. – СПб.: Изд. Н.В. Муравьева, 1882.
13. Кистяковский Б.А. Причина и цель в праве (Задачи науки о праве). – М., 1914.
14. Кистяковский Б.А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М., 1916.
15. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 3-21.
16. Козловський А.А. Право як пізнання. – Чернівці: Рута, 1999. – 296 с.
17. Козюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки // Методологические проблемы юридической науки. – К., 1990.
18. Лейст О.Э. Сущность и исторические типы права // Вестник Моск. ун-та. Серия 11. Право. – 1992. – № 1. – С. 3-13.
19. Михайлов П.Е. О реальности права. – М., 1914.
20. Медведев А.М. Правовое регулирование действия закона во времени // Государство и право. – 1995. – № 3. – С. 69-76.
21. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного. Введение. – М., 1990.
22. Петрова Л.В. Нариси з сучасної західної філософії права. – Харків, 1997. – 146 с.
23. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс. – Харків: Право, 1998. – 413 с.
24. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс: Автореф. ... дис. докт. юр. наук. – Харків, 1998. – 36 с.
25. Петров А.В. О единстве основных направлений теоретического познания права // Труды ВЮЗИ. – Т. 45. – М., 1976.
26. Пригожин И. Переоткрытие времени // Вопросы философии. – 1989. – № 8. – С. 3-19; Он же. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках. – М., 1985.
27. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М., 1986.
28. Ролз Д.И. Теория справедливости. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – С. 30.
29. Руткевич А.М. От Фрейда к Хайдеггеру. – М., 1985.
30. Уэлс Г. Крах психоанализа. От Фрейда к Фромму. – М., 1968.
31. Фрейд З. О психоанализе. – М., 1913.
32. Фрейд З. Тотем и табу. – М.; П., 1924.
33. Чефранов В.А. Правовое сознание как разновидность социального отражения. – К., 1975. – 210 с.
34. Шудрик И.А., Щедрин А.Т. Журнал "Вера и Разум" в контексте культуры конца XIX – начала XX веков // Науково-теоретичні здобутки Слобідської України: філософія, релігія, культура: Збірник наукових статей. – Харків: Курсор, 1999.

Надійшла до редколегії 12.06.2002 р.